

Érzékek csöcseléke

NAPLÓJEGYZETEK 1998-BÓL

4. KELET-EURÓPAI DADA

Augusztus 10. Járom a „várost”, értsd: a belvárost, ahol már rég nem voltam. Az ún. Nagy-Pozsony viszonylagos kicsiségét, vidéki jelegét jelzi, hogy aki nem a belvárosban lakik, de hirtelen ott van dolga, azt mondja: „megyek a városba”. Az Egyetemi Könyvtárba tartok, egy Hyeronimus Bosch-albumot keresek, a dunaszerdahelyi *Katedra*-folyóirat felkért, hogy írjak nekik valamit a „legkedvesebb festményemről”. A *Pokol*ról fogok írni. Dühöng az augusztusi kánikula, piheg a város, mindenhol zárt ajtóra találok. Hétfőn, úgy látszik, a pokol is zárva van. Örülök viszont a Carltonnak (a helyén állt az a Zöldfa vendéglő, amelynek erkélyéről *anno* Kossuth Lajos is beszélt, azért lett az előtte levő placc később Kossuth Lajos tér), restaurálják végre a patinás épületet, hosszú évekig állt kiürítve, lepusztult állapotban. Akár szálloda-múzeumot is csinálhatnának belőle: Ferenc József császár, Alfred Nobel, Einstein, Gérard Philipe lakta valaha. S nem utolsósorban: fiatalságom jelentős része itt zajlott, a Carltonban és a vele egy fedél alatt álló Savoy-pincében és környékükön. Öt évig laktam a közeli vár alatt, a hírhedt Vödricen (az örömlányok negyedében), K. Lajossal, a „gróffal”, az akkori éjszakai Pozsony jellegzetes figurájával. A *Hét* című képes hetilap Jesensky-utcai redakciójába igyekezve minden reggel (de inkább délben) elmentem a Carlton elé. A Savoy előtti lábas óránál randiztam lányokkal, barátaimmal, főleg a „gróffal”. Ha megjelentünk a Carlton

kávéházban vagy a Savoy-pincében, énekesek, színészek, cigányzenészek köszöntök messziről bennünket. Gyönyörűséges idők voltak, most, harminc év múltán felidézve az akkori életünket és a kulisszákat, az egykorú Pozsonyt, úgy tűnik, Krúdy írta kalandjainkhoz a forgatókönyvet. S mindennek akkor lett visszavonhatatlanul vége, mikor a kulisszákat lebontották. Megszüntették a hatos villamost, múzeumba vitték a köztéri órát, bezárták a Carltonot. Mintha az emlékeinket is bezárták volna. Most végre nekiláttak az épület tatarozásának, ideje volna az emlékeimet is kitatarozni.

Augusztus 18. Félálomban hallottam (délutánonként néha szundítani szoktam) az Irodalmi Figyelőben (ezt a rádióműsort lassan már éremesebb lesz „figyelni”, mint a szombati Irodalmi Újságot): Dominique Noguez könyve, a *Lenin – dada* arról szól, hogy a dada-iskolának Lenin legalább annyira atyja, mint Tristan Tzara. Mindenesetre 1916-ban Lenin is ott volt abban a zürichi kávéházban, ahol a dadát megalapítják. (S Tzara talán róla mintázta a Monsieur Antipyrine-t is!, ez már az én ötletem.) Sokan a „dada” szót is Lenintől eredeztetik, mondván, hogy Tzara színpadán egyszer be akarták mutatni Turgenyev, Csehov és Nyekraszov egy-egy művét is (mellesleg mind a három Lenin kedvenc szerzője volt), s Lenin mind a háromra rábólintott, hogy: da, da, da! De Noguez még ennél is tovább megy: az egész Októberi Forradalmat „dada-logikájúnak” tartja. Ezt bizonyítandó Sebők Zoltán (mert ő ismertette a könyvet) felolvasott a dada kiáltványából egy részletet, s az bizony lehetett volna akár az Októberi Forradalom akcióprogramja is. (Sebők állítólag Perneczky Gézán is kipróbálta a dolgot, s Perneczky is valami anarchista politikai mozgalom pamflettjének vélte a szöveget.) És Sebők még hozzáteszi a gondolatsorhoz: az avantgárd, nevezetesen a konstruktivizmus az élet és művészet különbségének, határának a lerombolását hirdette, nemigen tett hát különbséget a társadalom és költészet forradalmi között. – Tzara mint Lenin! Vagy Lenin mint Tzara! Lenin mint Kassák! Na, ez utóbbi talán túlzás. De mondjuk Lukács Györgynek 1919-ben (sőt 1945 után is) voltak kifejezetten Lenint és a dadát idéző gesztusai. S ilyenféleképpen a kommunizmus mint kelet-európai dada-mozgalom egészen kifejező képnek tűnik. Mindenesetre a dada-műsor spiritusz rektora és szóvivője, Sebők Zoltán megint remekelt. Csak egyszer bakizott: Mario Michelli (mikelli) nevét „Micsellinek” ejtette.

Augusztus 28. Megint a „Nagykórházban”, de most nem a 67-es szobában, hanem a sebészetben, aranyérműtetre várva, lidérces éjszaka után. Itt fekszik mellettem egy tejfalusi (csallóközi) ember (furcsa neve van: Litres Ferenc), mind a két lába operálva, kicserélték bennük a verőereket. Éjszaka arra ébredtünk, hogy Litres üvölt, mint akit nyúznak: – Csupa vér vagyok, hívják a nővért! – S valóban piros tengerben fürdött, dőlt a combjából a vér. Elpattant a combtövében a beoperált műér. Nővérek mozogtak körülötte kelleetlenül, orvos sehol. Végül a szerencsétlen felugrott, s halálfélelmében futni akart valahová, de a vértől síkos lába megcsúszott a padlón, s teljes hosszában elvágódott. Saját vérében vonaglott percekig. Kimondott harctéri jelenet volt. Az orvos csak jó másfél óra múlva jött és kötözte be a szerencsétlent. Litres úr most, másnap reggel, halottfehéren tántorog a szobában,

a vérnyomása leesett 90/45-re. – Nézek kifelé az ablakon. Innen, a harmadik emeletről csak a fák sárguló koronáját látom, de azt úgy, mintha benne fészkelnék. Az idén elég korán jön az ősz.

Szeptember 5. Nem műtöttek meg. Azt mondták, az én hemorroidám még csak úgy vérezgetnek, mint az orr: néha. S ezt bizonyos fokig akár természetesnek is vehetjük. S míg a csinos doktornő ezt magyarázta, én a „hemorroidák”-at egyre „heroidák”-nak hallottam, s arra gondoltam, hogy lám, nekem még az aranyerem is költészet. Mindenki hüje, csak én vagyok okos, nekem a seggemben is fejem van. Ezzel vigasztalódtam.

Szeptember 14. Tamás Gáspár Miklós értetlenkedik (nagyon értelmesen!) *Trianon árvái* című írásában: „...miért hasonlít a nyugati keresztény Szlovákia inkább Belaruszra, mint Csehországra”. (*Népszabadság*, 98. szeptember 12.) Lényeges kérdés, engem is régen izgat, megpróbálom hát megválaszolni TGM dilemmáját. – Kezdjük ott, hogy ha úgy vesszük, a mai Szlovákia alapjait valóban Cirill és Metód rakta le (a szlovák nacionalisták állítják ezt!), azzal, hogy néhány évre megjelentek itt mint Bizánc legnyugatabbra jutott ügynökei. Szlovákia mint állam Ciril és Metód nélkül nem létezik, hagyománytalan, legitimálhatatlan. De érdekes módon „Őszlovákiának” (azaz az egykori Nagymorva Birodalom azon részének, amelyen később a szlovák tudat megképződött) ezen Bizánc-orientációja nélkül valószínűleg Magyarország sincs. A honfoglalás ugyanis magyar erőből, magyar fegyverekkel történt, de a hon megtartásához éppen úgy kevés lett volna a nomád erő, mint ahogy a hunok és avarok esetében az volt. Magyarország azért maradhatott fenn (legalábbis létének első századaiban), mert az európai hatalmi konstelláció úgy kívánta, hogy fennmaradjon. Pontosabban a pápai legitimáltságú Német-Római Birodalom, III. Ottó kívánta úgy, Bizánccal és Bazileiosz császárral szemben. Kezdetben ugyan valószínűleg csak arról volt szó (a császár így gondolta), hogy jobb – első lépésként – Magyarországot római hitre téríteni, s – második lépésként majd – hűbéri sorsra juttatni, mint Bizánc hűbéreseként végleg elveszíteni, de később a magyar királyok állhatatosan ellenálltak a német hatalmi törekvéseknek, a második lépés tehát nem sikerült. – Nemigen lehet vitatni, hogy a magyarok 955-ig, a szlovákok őseivel együtt, teljesen Bizánc, azaz szláv politikai és kulturális hatás alatt állnak (ekkor kerül a szókincsünkbe a kereszténységre és az államszervezetre vonatkozó mérhetetlen mennyiségű szláv jövevényszó). Ha ez alól a hatás és hatalom alól a morvák (és a szlovákok ősei) úgy vonták volna ki magukat és függetlenednek, mint ahogy azt a csehek tették (azaz a német befolyási övezetben), akkor a magyarok menthetetlenül beleolvadnak a szláv környezetükbe. De mivel a dunai „szláv környezet” még évszázadokig ortodox bizánci vallású-hitű maradt, nem kaphatott támogatást a Német-Római Birodalomtól, sőt minden eszközzel gyöngítették a bizánci hitüket, s így a magyarok egyrészt megmenekültek az intézményes szláv hatás alól, másrészt pedig szembe is kerültek a hazai szláv törekvésekkel, hogy úgy mondjam: Nyugat-Európát képviselték a keleti (szláv-bizánci) érdekeltségű őslakosokkal szemben. S a huszadik században megalakult Szlovákia aztán hiába került (Csehszlovákia részeként) cseh (azaz megintcsak nyugati) hege-

mónia alá, a szlovákok lélekben és törekvéseikben tovább éltették a bizánci (vagy ha úgy tetszik belarusz és orosz jellegű) hagyományokat. – S miközben ezeket körmölöm, mintha csak a leírtak illusztrációjaként, a tévében Jozef Prokeš (korábban a Szlovák Nemzeti Párt elnöke) arról beszél, hogy Szlovákiának nem kell az Európai Unió, mert az számukra könnyen Dél-Szlovákia elvesztését jelentheti, a Szlovák Nemzeti Párt most a „semlegesség” (a szlovák nacionalisták szóhasználatában újabban ez Moszkva-orientációt jelent) előnyösebb. – S vissza TGM-hez: szerinte a magyar zsidók Trianon igazi árvái, mert ma egyedül ők képviselik Magyarországon azt a 19. századi magyar liberalizmust, amely az egykori Nagy-Magyarország viszonyaihoz szabódott. A mai Magyarország (nem-zsidó) magyarsága skizofrén, mert „*A poszttrianoni magyarnak nincs hagyománya, a pretrianoni magyarnak nincs valósága*”. – TGM meglátása annyira éles, hogy szinte fáj a szemnek. S annál is inkább, mert a látélet teljes egészében vonatkozatható az ún. határon túli magyarságra is. Magyarságunkban és szabadelvűségünkben mi is a történelmi Magyarország örökösei vagyunk, s pretrianoni magyarokként nekünk sincs „valóságunk”. Sőt azt kell mondjam, hogy nekünk nincs csak igazán!

Szeptember 15. Tragédia, hogy mi, idősebbek (akiknek indulásuk, eszmélkedésük idején, az ötvenes években, szinte megtiltották a nyugati nyelvek tanulását) általában nem tudunk angolul. S ez nemcsak azért borzasztó, mert így örökre a huszadik századba záródtunk (még hozzá a szláv-orosz felébe), hanem azért is, mert Shakespeare-t, a világirodalmi kánon „középpontját”, csak másodkézből ismerhetjük. (Harold Bloom „világirodalomtörténetének” egyik fejezete állítólag így kezdődik: *Shakespeare, a kánon középpontja.*) – Hogyan hangozhat például ez a „fölséges” Shakespeare-mondat eredetiben:

*... e nemes, fölséges ész, miképp
szelid harangot, félreverte látom*

Lev Vigotszkij Hamlet-tanulmányát olvasom napok óta, oroszul, csehül, felváltva (pontosabban: ha valamit oroszul nem értek, a cseh változattal segítek magamon), s a cseh szövegben az idézett magyar két sornak ezt a cseh megfelelőjét találom:

*ten rozum vzněšený a surchovany
jak rozladené zvonky slyším klinkat...*

(A szöveg szó szerinti fordítása: e fenkölt és független ész elhangolódott csengetyűkként hallom zöngedezni.)

A két fordítás ég és föld: Arany Jánosé drámai, súlyos, vészterhes, E. A. Saudeké rokokós, könnyed (ki ez a Saudek?, én csak a fotóművész Saudekot ismerem): itt nem félrevert harang zúg, hanem fals csengettyűk csengnek-bongnak. A Vigotszkij által feltett kérdés megválaszolásához (a Hamlett-rejtélyhez!) egyik sem visz közelebb: őrlt-e Hamlet vagy nem; s miért nem öli meg Claudiust rögtön, miután az apja szellemétől tudomást szerez az egykori gyilkosságáról?

Maga Vigotszkij éppen Hamlet jellemének s magának az egész drámának a felemáságában látja a drámahős habozásának a „magyarázatát”: *„Hamlet örülete... az egész tragédia felemáságát jelzi... nem lehet egészen pontosan megkülönböztetni, mit csinál maga Hamlet, s mi az, ami „történik” vele, ő játssza az örületet vagy az örület játszik övele?”* Vigotszkij (a kicsit *idem per idem* szerű érvelésen túl) tulajdonképpen a tolsztoji Shakespeare-közelítésre hajlik: logikát keres ott, ahol nincs logika. Pedig ha Hamlettől logikát várunk, akár operettnek is láthatjuk a drámáját (Móricz használja az „operett” kifejezést Shakespeare-rel kapcsolatban egy helyen), komolytalannak tarthatjuk a sokbeszédűségét, hitelteléneknek a jellemidegen monológjait. De ha felülemelkedünk a következtelenségein, akkor a költészet örök Shakespeare-i organonját halljuk zúgni a szövegeiben.

Summa summárum: az orosz Vigotszkij és a cseh Saudek nem tud szabadulni Tolsztoj realista Shakespeare-elvárásaitól, s a helyzetekkel és jellemekkel is meg akarják feleltetni a Hamlet-nyelvet. Keletet Tolsztoj (a szláv Shakespeare), Nyugatot Shakespeare (az angolszász Tolsztoj) uralja. Ha Vigotszkij is írna egy világirodalomtörténetet, az egyik fejezete valószínűleg így kezdődne: *Tolsztoj, a kánon középpontja.*

Szeptember 16. Négyen az írók klubjában, a Lőrincskapu utcában: V., két csinos fiatal nő, s jómagam. Ugyanannál az asztalnál ülünk, amelynél a múltkoriban V. Ő-vel, a sánta szlovák írónővel ültem. A bájos ifjúsági regények nem éppen bájos szerzője azzal fordult hozzám, hogy engem mindig gyönyörű fiatal lányokkal lát, leül kicsit az asztalomhoz, hátha őt is gyönyörűnek fogják látni. Sajátos logika, de hát a nőkkel már csak így vagyunk: sohasem tudhatjuk, mit miért csinálnak. Ül ez a két, virágzó nő is mellettünk, az öregedő tanár s a hamarosan öregedni fogó szerkesztő mellett, akik azt hiszik, hogy a szikrázó intellektusukkal hódították meg a lányokat, azok meg közben valószínűleg csak sütkéreznek a rájuk csodálkozó szemek sugaraiban, örülnek a hódolóknak, a fiatalságuknak, az életnek. V. a *Nép-szabadság* szerkesztője, verset hoztam neki közlésre (a vers címe: *Zuboly epelógusa*), s V. barátom most a művecskémét elemzi, szellemesen, nagyokat derülve saját ötletein. Főleg ez a strófa tetszik neki:

*Új álmat kén' írni, új darabot,
melyben én valóban Pyram' vagyok,
s nem gúnyolnak ki a jury-tagok:
nem jó helyre teszek ragot, tagot.*

Gyözködi a lányokat, hogy itt nem holmiféle profán ragokról és tagokról van ám szó, hanem a Teremtés újakezdéséről, a létnek arról az új színjátékáról, amelyet a közönségesen Shakespeare-nek nevezett reneszánsz Demiurgosz alkotott, s hogy ebben a kozmikus színjátékban Zuboly, a derék takácsmester kedvére s egyszerre lehet hősszerelmes, filozófus és méretes hímtagjával Titánia mélységeiben kutató számár. A lányok kuncognak, viháncolnak, V. Ő. rosszallóan nézeget felénk a sarokból, mindenki valami másra gondol, csak én gondolok a versre magára. De én

is valahogy úgy, hogy íme, egy alkotásom végre célban: a „szöveg visszatért a nyelvbe” (Gadamer), kommunikációba köt embereket, különvilágokat.

Szeptember 18. Csak bennem dühöng újabban ez a nagy Shakespeare-éhség, vagy a világban is? Akárhová nyúlok, mindenhol Shakespeare-t találok. **Eörsi István** újrafordította az *Othellót*. Nem tudom ugyan, hogy mikor jelent meg a munkája, (a Cserépfalvi-kiadásban megjelent gyatrácska füzetben hiába keresem a kiadás évét, csak annyit sikerül megállapítanom, hogy a fordító a mű utószavát 1993-ban írta), nekem mindenesetre most került a kezembe a kötet. Az új fordítás az angol szöveg úgymond „szennyezett sodrát” akarja visszaadni, de az eredmény szerintem nagyon vitatható. „Illedelmes szóhasználatnak, választékos stílusnak, pedáns ritmusnak nincs helye” az *Othello* „brutalitásában”, mondja **Eörsi**. S ez lehet is igaz, de **Eörsi** nyelve a maga módján – a fordító ars poeticája ellenére is – meglehetősen „illedelmes”, vagy legalábbis nem brutális. A cinikus pesti szleng ugyanis egyszerűen nem alkalmas a brutalitás megérezkítésére. Lássunk néhány példát **Eörsi** „brutalitásaiból”: *Nem versz át, buja dög;*; *vacak okoskodás; nagypofájú; nyamvadt; kikupált; a francba!; rendes nő vagy!; te rohadék; pitélni; lötytedt lelkű; csibém; hölgyemény; kicsi cicám; mütyürke; mucikád; űzd az ipart, ne üvöls!; mucuska; ócska kurva; mocskok; nagyszerű nő.* A brutalitásban mindig van valami tébolyult, valami elemi erejű, a szleng használói viszont többnyire számító, kis stílus csirkefogók. **Eörsi** brutalitása Móricka erőfitogtató „nyelvi brutalitása”. – Elképzelhető, hogy az *Othello* eddigi fordításai – Boer Sándortól Mészöly Dezsőig – „szóhasználatukban” a kelleténél finomkodóbbak, de szinte biztos, hogy nem ez a legnagyobb hibájuk, nem ezért volna szükség esetleg egy újabb magyar *Othellóra*. – A Shakespeare-darabokban köztudottan sok a koncepcionális ellentmondás (tkp. Vigotszkij is egy ilyen ellentmondást jár körül a *Hamlet*-tanulmányában; az *Othello*-ban ilyen ellentmondás, zavaró körülmény például Jago sötét intrikáinak a motivátlansága, mert mi okolja meg például a cselszövő zászlós mélységes *Othello*-gyűlöletét?, az a tény, hogy a mór nem őt, hanem Cassiót tette meg hadnagyává, oknak nem elégséges, a gyűlölet másik lehetséges oka, az Emiliára, a saját feleségére való féltékenysége viszont mondvacsinált, hisz annak a züllöttsége köztudott), s ezeket az ellentmondásokat csak a Shakespeare-i költészet villámló magasfeszültsége tudja feledtetni. Az *Othello* korábbi fordításaiból talán ez a magasfeszültség, az elemi erejű nagy költészet hiányzik, s ezért szemszűrőbbak itt a mű koncepcionális hibái is. – De a szükséges és adekvát nagy költészettel, sajnos, **Eörsi** *Othellója* sem szolgál. S ezt a darabba nem szervesülő, erőtlen „nyelvi brutalitásokkal” kompenzálni természetesen hiú törekvés.

Szeptember 24. Negyvenéves az *Irodalmi Szemle*. A legidősebb szlovákiai magyar irodalmi folyóiratot ünnepeljük benne, ami persze jellegzetesen „kisebbségi” dicsekvés: a gyermek az apja korával hivalkodik. A *Slovenské pohl'ady* (a szlovák „nemzetvédő” írók folyóiratát) még a mi Arany Jánosunkkal egyidős Jozef Miloslav Hurban alapította, 1846-ban, annak a mai szerkesztői is verik a mellüket, hogy 150 egynéhány évükkel ők a legidősebb „európai folyóirat”, de azzal már nemigen dicsekszenek, hogy tartalmában is 150 évesek, azaz ma, 1998-ban is 19. századiak,

anakronisztikusak, dohosak. – *ISz*-apánknak, sajnos, azon túl, hogy „szlovákiai”, nincs saját irodalmi arca. A fiai vagyunk (nekünk, Cselényinek, Zs. Nagynak, Simkó Tibornak, akik 1958-ban, éppen a lappal egyidőben, s mondhatnánk: a lappal debütáltunk, valóban *almus pater*ünk volt az *Irodalmi Szemle*), tisztelnünk kell hát, de az évfordulóján azt is el kell mondanunk róla, hogy annak idején nem sikerült arcot adniuk neki. Mikor én 1965-ben, szerkesztőbojtárként oda kerültem a laphoz, a Szlovák Írószövetség Stefánia utcai székházában volt a szerkesztőségünk. Egyetlen, de hatalmas és elegáns szerkesztőségi szobánk volt, a falakon tölgyfaburkolat, korábban a terem az Írószövetség külföldi osztályáé volt (ezt onnan tudom, hogy mikor a patinás falak között egyszer eltárogatóztam a Vidrócki híres nyáját – az „eltárogatóztam” szó szerint értendő, a tárogatómat, egy gyönyörű, rózsafából készült hangszert Czine Miskától kaptam ajándékba –, a tárogatóprodukción után Vladimír Žabkay, a szövetség franciásan elegáns külügyi titkára azt mondta: megszenteltelenítettem a „külügyi osztályt”), egyszóval a Szlovák Írószövetség külföldi íróvendégei rendre megálltak nálunk is, s ha kicsit élelmesebbek vagyunk, kitűnő európai-közép-európai arculatú folyóiratot csinálhattunk volna a *Szemléből*. Igaz, a szándék és az igény megvolt bennünk, én többször is javasoltam a fölötteseinknek, hogy a jellegtelen *Irodalmi Szemle* nevet hagyjuk el, s vegyük fel mondjuk Gál István egykori, közép-európai tájolságú rangos lapjának, az *Apollónak* a nevét, az akkori hatalom azonban csak napi aktuálpolitikai feladatokban volt hajlandó gondolkodni. – De azért Isten éltesse *ISz*-apánkat!

A folyóirat negyven évfolyamát lapozgatva, most a legnagyobb hatással a nekrológiái vannak rám. Ūristen, mennyi ember elment a szűk fél évszázad alatt az ún. szlovákiai magyar irodalomból! Mennyit vitattuk egykor: van-e egyáltalán szlovákiai magyar irodalom vagy csak Szlovákiában írt magyar irodalom létezik. Egy P. S. adalék a természetlen vitához: temetője mindenképpen van a vitatott irodalmi közösségnek, úgy hívják, hogy *Irodalmi Szemle*. S most távolról sem arra gondolok, hogy ami valaha ott megjelent, az el van temetve, nincs utóélete, hanem arra, hogy immár az *ISz* „saját halottjai” is temetőnyien vannak. Az első sírkő ebben a temetőben Tóth Tiboré, a lap nyugatos műveltségű kitűnő műfordító-szerkesztőjéé (meghalt 1964-ben, fiatalon). Aztán sokáig nem volt halottja az *ISz*-nek. De 1970-ben elment a lap örökös főmunkatársa, a „stószí remete”, a jobb sorsra érdemes, német kultúrájú, s mindenképpen formátumos publicista, Fábry Zoltán (aki a német irodalomtörténehből a szlovákiai magyar irodalomba plántálta a később annyi nemtelen gúnyolódásra okot adó „virágzás-hanyatlás” elméletet), s ezzel elkezdődött a „szlovákiai magyar irodalom” hanyatláskorszaka (hogy ezzel egyidőben elkezdődjön az újabb, immár jelző nélküli periódusok betago-lódása az egyetemes magyar irodalomba). Sorra meghaltak az ún. harmadvirágzást (természetesen ez is Fábry kifejezése) meghatározó személyiségek: 1975-ben Csáder László, a kicsit konstruktivista irányultságú képzőművész, az *ISz* grafikus, műszaki szerkesztője ment el csendben; 1978-ban Bábi Tibor, költő, szerkesztő, a husáki diktatúra rossz-émlékű konzolidátora – de egyébként rendkívüli tudású és szenvedélyű ember – szűnt meg örökre vitatkozni rögeszméivel, ellenforradalmárokkal, saját sorsával; 1980-ban Lőrincz Gyula, az egykori Sarlós és képzőművész, az ötvenes-hatvanas-hetvenes évek szlovákiai magyar politikai életének kommunista fői-

deológusa hunyt el, nem kérve a közelgő rendszerváltásból; ugyanabban az évben halt meg az „éhség költője,” és a próza proletárja, Szabó Béla, akinek dilettantizmusánál csak az erőszakossága volt nagyobb; 1982-ben Egri Viktor, a szinte minden prózai műfajban rutinos, de a középszert soha meg nem haladó szöveggyáros hagyta itt a számára oly jól jövedelmező kisebbségi sorsot (az ötvenes években állítólag az egyik önéletrajzát így kezdte: „nyomorgó gyáros családból származom”); s 1984-ben elment az örökké derűs, nagyszívű munkás-paraszt költő, Gyurcsó István is. S folytathatám a sort. A magyar irodalom és kultúra egyetemében nem jelentenek e nevek sokat, de számunkra, akik a „szlovákiai magyar temető” e bús lakóit még életben láttuk, sőt küzdöttünk, gyötrődtünk, esetenként mulattunk velük, számunkra valamennyi egyszeri sors, sajátos történetek hordozója, s személyes múltunk egy-egy darabjának letéteményese. Béke poraikra.

Szeptember 26. 10,20 óra. Megyünk István fiammal választani. Mármint új szlovák parlamentet. Mint gyermekkoromban a templomba, úgy árad a nép, kicsit lélekben is kiöltözve, ünnepi díszben és hangulatban a közeli iskola felé, ahol a választás szertartása folyik. Nem állhatom meg, hogy ide ne applikáljam Adyt: *Pompás magyarok (és szlovákok persze), templomba menet..., micsoda nyugodt, nagyságos arcok.* Nem különösebben politikus és választó nép a szlovák, de most annyira elege van Mečiarékból, hogy megembereli magát, és tömegesen mondja, hogy elég volt. Istvánnal mi is emberkedünk. 15,30. Ülök a rádió mellett, felváltva hallgatom a választási jelentéseket és a Kossuth Irodalmi Újságát. Az előzetes felmérések szerint Mečiar csak fél százalékkal vezet az SDK (Szlovák Demokratikus Koalíció) előtt. Esterházy Péter Oravecz Imre *Halászóember*éről beszél: egyfajta teljes világ, paraszt enciklopédia, Oravecz nagy „népi író”, anti-Petri, summa summárum: a *Halászóember* remekmű. (Ezt én is tudom.) A szlovák rádió mintha varázslással az ellenzékét kezdi szerepeltetni. A tévé (amely eddig émelyítő szervilizmussal kormánypárti volt) dettó. S ez már önmagában is jelez valamit. Ágoston Vilmos, az erdélyi Bretter-iskola mai tagja szerint a harmadik Forrás-nemzedék (Szőcs Géza, Balla Zsófia, Egyed Péter, maga Ágoston stb.) teljességgel a Bretter-gondolatrendszerek jegyében indult, de közben kiből költő, kiből prózaíró, kiből filozófus lett. A legendás iskola 1975-től, a *Szövegek és körülmények* című esszégyűjtemény megjelenésétől jegyezhető. (Az érdekesség kedvéért: ebben a kötetben Tamás Gáspár Miklós is szerepelt.) S ha valami ezt az iskolát megkülönbözteti az azonos korú magyarországi fiatal írók iskoláitól, akkor az éppen ez a bölcséleti indíttatás. Míg korábban az irodalmi-történelmi hagyományokhoz való kötődés volt az erdélyiek ismertető jegye, most a bölcséleti igény a közös nevező. S itt lehetne nekem, Lászlóffy Aladár kapcsán (akiről a Magyar Intézetben hamarosan előadást tartok) ellenvéleményem: a bölcséleti indíttatás L. A. és Szilágyi Domokos költészetében már jóval hamarabb, a hatvanas évek elején és közepén megjelent. A 17,00 órakor jelentett előzetes választási eredmények szerint az SDK magasan veri Mečiar pártját (a győzelem aránya 30:22). Legszívesebben én is elmondnám, amit a 65 éves Kant mondott a francia forradalomról (a bibliai Simeon szavaival): Uram, bocsásd el békével a te szolgádat..., de hát én még nem vagyok 65 éves, és

az sem biztos, hogy az üdvösséget látják a szemeim, a győztes Dzurindáék sem angyalok. Egy dolog viszont tény: egy gonoszt sikerült lelöknünk a trónjáról.

Szeptember 28. 11,00-kor tanszékülésünk volt, azt megelőzően államvizsgáztattunk. Az államvizsgák valamelyikén Bahtyin dialógus-filozófiája került szóba. A tett dialógus a külvilággal. Lehet empatikus és automatikus. Hihetem, hogy „jót” teszek, de a legtöbb ember csak abban hisz, hogy ami jó volt az előző nemzedékek hosszú sorának, jó lesz nekem is. Ha percenként választanunk kellene, beleszoknánk az állandó feszültségbe. Az ismétlés, a természeti ritmus megkíméli az embert a felesleges feszültségektől. – Annak ellenére, hogy az idő pocsek (egész nap esik az eső), ma már Rajkát is megjártam. Postára adtam Elek Tibornak a 95-, 96- és 97-es *Szemléket*. (Előadást fog tartani a *Szemle* 40 évéről, a Magyar Intézetben.) Úgy teszem a dolgom, mintha hinnék abban, amit csinállok. De hiszek-e valóban? A verseim nihilisták, mondja a tanszék folyosóján J. P. Levelet kaptam Füzi Lacitól, dicséri a *Népszabadság*-beli interjúmat, 18,00-kor VLM hívott föl (az interjú készítője), ő is hasonló értelemben véleményezte a beszélgetésünket. Amiben egyetértünk (s nemcsak mi, hárman): azzal az emberrel, akit a posztmodern kor bohóc-zakóba öltöztetett (az ún. vállalkozókra és egyéb újabbkori csodabogarakra gondolok, akiknek szinte uniformusuk lett a kitömött vállú, rövidített ujjú laza öltöny, s egyik kezükben a mobiltelefon, a másikban a „pénz nemiszerve”, vö. Rilke), szóval ezzel az emberrel mi a saját (világi) metafizikára törő, a lét értelmét a létben kereső, de önmagán túl is nyúló, a másban és más számára, azaz „dialógusban” létező embert állítjuk szembe. (Mondom, gondolom magamban tovább az interjúm és a mai államvizsgák gondolatait.) De akkor mire véljem az időnként a verseidben s kritikáidban egyaránt működtetett posztmodern minőségeket és fogalomkészletet, kérdezte tőlem a múltkor Elek Tibor. Hej, muramiste, muramiste, menthetetlenül belegabalyodom a saját hálómbe, de hát így jár az, aki magát a megértést is létszerű képződménynek érzi, s torzónak tartaná magát, ha nem tudna időnként posztmodern verset is írni. S a nihilről: az akaratot nem lehet akarni (Nietzsche), de nem-akarni sem lehet, s Mallarmének csak félig van igaza: a versnek a fele áll szavakból, a másik fele akarat. S nem is csak a költőé. A versnek magának is van akarata. S ha úgy akarja, akkor posztmodern lesz, s ha amúgy, akkor klasszicista.

Szeptember 29. Szóval így is lehetne élni, ilyen nagyvilági módon. Boros Jenő, a magyar nagykövet búcsúzott. Fent, a Bôrik-szállóban, a vár mögött volt a fogadás, a szlovák tévé ismert műsora, a „Smotánka” (a szó jelentése: tejföl, de a szlovák nyelv a „társadalom krémjét”, a „felső tízezret” is így nevezi) mintájára. Ezúttal mi voltunk a „tejföl”. A svédasztalok roskadásig rakva étellel, itallal, s a résztvevők száma legalább ezer. Hosszú sorokban álltunk, hogy a Pozsonyból távozó, búcsúzó Boros kezét megszoríthassuk. A tisztelgő emberek számából ítélve a nagykövet nagyon népszerű ember volt Szlovákiában. Mi lehetett a titka? Úgy látszik, nem ismertem eléggé „Jenőt”. (A szlovákok így emlegették Borost.) A tömegben rengeteg szlovák politikust is láttam. S ráadásul nemcsak a demokraták és liberálisok képviseltették magukat (Kukan, Mikloško, Füle, Kňažko, Kusý stb.), hanem a szél-

sőséges nemzetiek is odapofátlankodtak. Láttam például Anna Malíkovát, ezt az értelmiségi arcú, de primitív-bestia lelkű nőt, a Szlovák Nemzeti Párt alelnökét (hogy merészeli az A. M. nevet viselni: az én egyik dédanyámat is Málik Annának hívták, de az tisztességes juhászlány, bacsóné volt); ott volt Jozef Markus, a Matica elnöke és mások. Ha Boros ezekkel is pajtáskodott, akkor, sajnos, meg kell, hogy legyen róla a véleményem. – De az igazi nagy élményem nem Malíková volt, hanem a fény, a pompa, a csillárok, a női toalették ragyogása, és az, ahogy mindez visszahatott a belsőre, az emberek viselkedésére, beszédmódjára. Egyszeriben mindenki kedves lett mindenkire, liberálisok és nemzetiek paroláztak, magyar lovakok térdeltek szlovák hölgyek előtt. Mintha előző este mindenki az *Il Cortegiano*-t tanulmányozta volna. Vagy éppen ez volt „Jenő” módszere? Udvari szertartásokkal szelídíteni össze az ellentéteket, fékezni meg az indulatokat?

Október 4. Még egyszer a „végső struktúráról” és a „bukfencről”. Ezúttal Mike Nichols újra megnézett *Farkasának* az apropóján. A remek film tkp. fordított mese: nem a béka vagy a hollókirályfi válik a királylány megváltó csókjától vissza emberre, hanem a királylány választja inkább a béka- vagy a hollóállapotot, csak hogy ne kelljen elszakadnia szerelmétől, a közben farkassá vált királyfitól. A szerelem tehát – mint örök és megváltó érték – itt is változatlan, csak az „üzenete”, hatásának az iránya változik meg: míg korábban a természeti vadság humanizálását szolgálta, most fordítva: magától az embertől védi az embert. Laura (Michelle Pfeiffer), a terhelt családból származó gyönyörű nő, hogy az elembertelenedett társadalomtól szabaduljon, inkább feladja emberi mivoltát, s követi – s később feltehetően maga is farkassá válik – szerelmét, Willt (Jack Nicholst), a farkasembert, aki viszont korábban éppen a nőt védve – sajátmagától, farkasmivoltától – hagyja el az emberi társadalmat. Zseniálisan dezanropomorfizált metafora a pénzért vállalt szerepekbe behülyült emberekről, a bukfencező társadalomról, s a „végső struktúráról”: a természetes létről. Hogy is írta nemrég Megyesi Gusztáv az *Ésben?* „*Legfeljebb van néhány örült, akinek ehhez nincs gyomra, nem adja oda magát, s az istennek sem akar bukfencet vetni.*” Nichols örültjei a „bukfenc” elől visszahátrálnak a tudattalan aktivitásba, a természeti létbe.

Október 6. Megint Arad és megint születésnap. Nézem a szlovák és latin nyelvű keresztlevelem: *Miesto, rok a deň sv. krstu: Petrovce, 1935. Octobris 10. Meno die-t'at'a: Ernestus, Árpádus*. Magyarul: *A szent kereszttség helye, éve és napja: Péterfala, 1935. október 10. A gyermek neve: Ernő, Árpád*. Engem eredetileg Ernőnek akartak keresztelni, Pista, az akkor már gimnazista testvérbátyám, rohant be az utolsó pillanatban a templomba, hogy mégse legyek Ernő, legyen inkább Árpád. (Feltehetően éppen Árpád fejedelemről tanultak az iskolában.) De akkor már a fejemre volt öntve a keresztvíz, s kimondatott az „Ernestus” név. De azért bekerült a *Litterae Baptizmales*-omba, hálistennek, habár csak a második helyre, az *Árpádus* is. Október 6-án születtem, de csak 10-én kereszteltek meg. Nem siették el. Életre való kisbaba lehettem, a halálra valót azonnal meg szokták keresztelni. – Október 6. tehát másoknak Arad, nekem születésnap is. Az enyém. Most a hatvanharmadik. A mai nappal bezáróan 63 x 365 napot éltem. Mennyi az? Rengeteg. (Unalomból

kiszámítottam: 22 995 nap.) De mi ez ahhoz az 500 000 évhez képest, amióta a homo sapiens uralja a földet! S ahhoz a 120 millióhoz, amíg a dinoszauruszok voltak a Föld gazdái! S mégis fölötte vagyok minden eddigi élőlénynek, mert én tudok rólok, de ők nem tudhattak rólam. – Tegnap, mintegy a mai születésnapidőutazásom bevezetőjeként furcsa időélményem volt. Október 15-én Revue-bemutató lesz a Szlovák Írószövetségben, vagy ahogy újabban mondjuk: az Asszociációban. (*Revue: Revue svetovej literatúry*, világirodalmi folyóirat, a szlovák *Nagyvilág*.) Felkértem a tanszékünkön egy kis hungarológus lányt, olvasna föl egy Márai-írást szlovákul (szlovákra fordította Peter Macsovszky, a *Revue*-szám a mai magyar irodalom keresztmetszete akarna lenni), s erre kiderül, hogy a leány darnyai (Darnya: falu a rimaszombati járásban, a szülőfalumtól 15 kilométerre), s annak az Emil Husárik nevű néhai fináncnak az unokája, aki a negyvenes évek legvégén s az ötvenes évek elején neves személyisége Péterfala társadalmának, s így a gyermekkoromnak. Hosszú, szomorú ember volt, a puska mindig úgy lógott a vállán, mintha csak úgy találta volna valahol. Kicsit bandzsított, sohasem lehetett tudni, hová néz, B. bácsi, a falu tréfacsinálója egyszer megkérdezte tőle, hogy pán Husárik, oda lő-e maga, ahová néz, mert ha igen, akkor már itt se vagyok. Ezer jóízű adoma az egykori világomból, szorongások, csempésztörténetek, nagy, kocsmai verekedések, szökéseim át a határon, magyarországi iskolákba, s a szökésemet éppen az a Husárik segíti, akinek az elfogásom lett volna a feladata. Teljességgel elvarázsolódtam, míg a kis Husárik-lánnyal beszélgettem s megidéztem neki a semmiből, a múlt mélységes ködéből nagyapja kísértetét. Azt hittem, az a világ már örökre elszüllyedt, volt, nincs, s elég hozzá egy *Revue*-bemutató, s valahonnan a litoszféra üledékéből elélem gurul egy dino-tojás, hogy aztán véglegesen összekeverjem az őskoromat s a hatvanhárom évemet a Föld és az emberiség korával és őskorával.

(folytatjuk)

